

Η ΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΕ ΚΑΘΕ ΗΠΕΙΡΩΤΗ- ΩΣ ΜΕΣΟ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ.

Η τρίτη περίοδος παιδείας και γραμμάτων στην Ήπειρο συμπίπτει χρονικά με τις προκλήσεις για την ολοκλήρωση του ελληνικού έθνους κράτους και τους κινδύνους ενσωμάτωσης σ' αυτό που διατρέχει η Ήπειρος. Η πλούσια εμπειρία της όσον αφορά την συνεισφορά των γραμμάτων στη Νεοελληνική Ιδεολογία και την απελευθερωτική Επανάσταση, υπαγορεύει στους Ηπειρώτες την ευρύτατη επέκταση και την ποιοτική άνοδο του σχολείου. Μοναδικός στόχος παρέμενε η ενίσχυση και προβολή του Ελληνισμού ως βασικό όπλο για να εμποδιστεί ο ακρωτηριασμός της ενιαίας Ηπείρου.

Η πλούσια εκπαιδευτική παράδοση γνώρισε ακόμη μεγαλύτερη άνοδο με τον κατακόρυφο πολλαπλασιασμό των ελληνικών σχολείων.

Στα 1878, έτος του Συνεδρίου του Βερολίνου, στην Ήπειρο λειτουργούσαν 530 ελληνικά σχολεία με 20 000 μαθητές και περισσότερους από 800 δασκάλους. (Δεν περιλαμβάνονται σ' αυτά το σαντζάκι της Κορυτσάς, στο οποίο υπήρχαν 70 ελληνικά σχολεία με 2000 μαθητές) Στην επαρχία Ιωαννίνων 200 ελληνικά σχολεία, 213 δάσκαλοι και 8832 μαθητές, στο τμήμα Άρτας 90 σχολεία και 2500 μαθητές, στην επαρχία Παραμυθιάς 49 σχολεία με 1304 μαθητές, στην επαρχία Δρυϊνοπόλεως –Δελβίνου-Μπρεγκντετι 78 σχολεία με 3378 μαθητές, στην επαρχία Βελλάς και Κονίτσης 104 σχολεία με 2120 μαθητές, επαρχία Μετσόβου 9 σχολεία με 600 μαθητές στην επαρχία Ζαγοριάς λειτουργούσαν 84 σχολεία με 3300 μαθητές (από 64 σχολεία και 2800 μαθητές το 1895-96. (πηγή Βακαλόπουλος Κ., 2003, Η ιστορία της Ηπείρου, Θεσσαλονίκη). Μέχρι και τα πιο απόμερα χωριά της Ηπείρου είχαν σχολείο, ενώ το ενδιαφέρον για την αναβάθμιση της ποιότητας ήταν συνεχές.

(Η άνθιση της ελληνικής παιδείας στην Ήπειρο ενόχλησε ιδιαίτερα την Πύλη, η οποία για να αντισταθμίσει την πορεία των ελληνικών γραμμάτων, έλαβε μέτρα για άνοιγμα εδώ σχολείων στην τουρκική γλώσσα. Όπως αναφέρει η Nathalie Clayer, «Την περίοδο ανάμεσα στα 1894 και 1903, ο προϋπολογισμός της Πύλης για την παιδεία τριπλασιάστηκε. Γύρω στα 1900 στην Ήπειρο αριθμούνταν 100 εκπαιδευτικά ιδρύματα, που συντηρούνταν από τις οσμανικές αρχές, μεταξύ των οποίων δύο κολέγια και δεκατέσσερα δημοτικά σχολεία με περίπου 4 000 μαθητές» Ιδιαίτερη σημασία δόθηκε από την Πύλη στη λειτουργία στα Ιωάννινα ενός κολεγίου (στα 1882) για να ανταγωνιστεί ιδιαίτερα τη Ζωσιμαία Σχολή. Βλεπ. Clayer N., 2007, *Aux origins du nationalisme albanais, La naissance d' une nation majoritairement musulmane en Europe*”, Paris (αλβανική μετάφραση) σελ. 103)

Τεράστιας σημασίας για την προώθηση της ελληνικής παιδείας στην Ήπειρο κατά το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα υπήρξε η ίδρυση το 1874 των Ζωγράφων Διδασκαλείων στο Κεστοράτι Αργυροκάστρου. Η σημασία οφείλεται στο σκοπό δημιουργίας των, που ήταν η κατάρτιση Ηπειρωτών ελληνοδιδασκάλων. Τα Ζωγράφεια Διδασκαλία ήταν τα πρώτα εκπαιδευτήρια συστηματικής μόρφωσης δασκάλων σε σχέση με το ελληνικό Γένος. Συγκροτήθηκαν με την οικονομική στήριξη των Χριστάκη Ζωγράφου.

(Το παρόμοιο διδασκαλείο της Αθήνας ιδρύθηκε το 1878. Δύο χρόνια μετά ιδρύθηκαν τα διδασκαλεία της Τρίπολης, της Κέρκυρας και Λάρισας, το ιεροδιδασκαλείο Βελλάς ιδρύθηκε το 1911 και το διδασκαλείο Ιωαννίνων το 1913.)

Γενικότερα όμως, για την άνθιση της παιδείας στο βόρειο τμήμα της Ηπείρου, υπήρξε καθοριστική η αμέριστη συνεισφορά των μεγάλων Ηπειρωτών εθνικών ευεργετών Ζωγράφου, Σίνα, Αρσάκη, Ζάππα, Μπάγκα, Δούκα και άλλων.

Η συνεισφορά του αποδήμου ηπειρωτικού κοινοτισμού και η νέα πλειάδα λογίων.

Απρόσκοπτη υπήρξε ωστόσο η συνεισφορά των απλών Ηπειρωτών. Διακρίνεται ιδιαίτερα ο αποδήμος ηπειρωτικός κοινοτισμός. Μετατράπηκε σε κινητήρια δύναμη για την ανάπτυξη των ελληνικών γραμμάτων, που συχνά παρέσενε, και τους εμπόρους, και τους ευεργέτες. Διακρίνεται ένας διπλός τρόπος οργάνωσης.

Ο πρώτος αφορά την οργάνωση σε φιλολογικούς και φιλεκπαιδευτικούς συλλόγους.

Οι κυριότεροι σύλλογοι, οι οποίοι συνέβαλαν αποφασιστικά στην εκπαιδευτική δραστηριότητα στην Ήπειρο υπήρξαν ο «Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως»(1861), (Λειτουργούσε ως ένα άτυπο υπουργείο παιδείας του αλύτρωτου ελληνισμού. Με την πρωτοβουλία του λειτούργησαν σε όλη την Οθωμανική Αυτοκρατορία και την Ελλάδα πολυάριθμοι φιλολογικοί και εκπαιδευτικοί σύλλογοι, αδελφότητες και αναγνωστήρια), ο «Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων» (1869), ο «Ηπειρωτικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως» (1872) (Στα 1880 είχε 1300 μέλη. Με τη συμβολή του Χρ. Ζωγράφου και του Κ. Ζάππα, ο σύλλογος κατόρθωσε να έχει δικό του χτίριο. Είχε αξιόλογη συμβολή στη στήριξη της λειτουργίας των σχολείων στην Ήπειρο με την μεγαλύτερη επιτυχία την συγκρότηση των διδασκαλείων στη γενέτειρα του Ζωγράφου, το Κεστοράτι Αργυροκαστρου.

Η οργάνωσή τους στηρίζεται στις χορηγίες των εμπόρων και ευεργετών. Πιο συγκεκριμένη δράση έχουν οι φιλεκπαιδευτικές αδελφότητες των αντίστοιχων χωριών ή και περιοχών της ιδιαίτερης πατρίδας των Ηπειρωτών. Γνωστές φιλεκπαιδευτικές αδελφότητες είναι της Βήσσανης, των Χλωμιωτών, των Σχωριαδητών, Σαρακινιστιωτών, των Βουλιαρατινών, των Κλεισαριτών, των Δροβιανιτών, Λεσιτσινιωτών κλπ

Ο δεύτερος τρόπος οργάνωσης αφορά τις κοινότητες αποδήμων στις ξένες χώρες. Στόχος τους ήταν η διατήρηση της εσωτερικής αλληλεγγύης και η παροχή βοήθειας για κοινοτικά έργα στην ιδιαίτερη πατρίδα. Τέτοιες κοινότητες ιδρύονται στην Ελλάδα, στην Κωνσταντινούπολη, στην Αίγυπτο, στην Μολδοβλαχία και Ρωσία, στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες και μέχρι ακόμα την μακρινή Αυστραλία, Καναδά και ΗΠΑ (Η παράδοση αυτή διατηρείται ζωντανή από νεότερες γενιές μεταναστών των νέων μεταναστευτικών κινημάτων μέχρι σήμερα). Παράλληλα, στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ιδρύθηκαν διάφοροι σύλλογοι και οργανισμοί, λέσχες και εφημερίδες με βασικό στόχο την προώθηση της ελληνικής παιδείας και πολιτισμού, την ανύψωση του εθνικού και θρησκευτικού φρονήματος στην ιδιαίτερη πατρίδα, την Ήπειρο. Αδελφότητες Ηπειρωτών με στόχο την εκπαίδευση υπήρξαν σε όλες τις σημαντικές ελεύθερες πόλεις της Ελλάδας, αλλά και στις ηπειρωτικές σκλαβωμένες ακόμα πόλεις. Στα Γιάννενα λειτουργούσαν διάφορες φιλεκπαιδευτικές κοινότητες των γύρω χωριών, στην Κορυτσά η αδελφότητα «Αγαπάτε αλλήλους», «Η αδελφότης Κυριών», «Η αδελφότης των Φιλομούσων η Αναγέννησις». Παρόμοιες αδελφότητες λειτουργούσαν στην Ερσέκα.

**Την ίδια περίοδο μια νέα πλειάδα λογίων φούντωσε στην
Ήπειρο, επιβεβαιώνοντας ότι η πηγή αναγέννησης για τον Ηπειρώτη
είναι τα γράμματα.**

Μερικές από τις έξοχες αυτές φυσιογνωμίες είναι:

Ο Παναγιώτης Αραβαντινός, (1809-1870), Γεννήθηκε στην Πάργα. Μετά τις σπουδές του στην Κέρκυρα το 1832 μετέβηκε στα Ιωάννινα όπου έμεινε μέχρι το θάνατό του. Εδώ, μέσα σε ένα κλίμα φορτισμένο με τη μαγεία ενός μακραίωνου παρελθόντος, πυκνού σε πολιτιστικά και πνευματικά γεγονότα, θα δημιουργήσει ένα πολύτομο και σημαντικό έργο, το οποίο θα κριθεί αποφασιστικό για την ιστορική φυσιογνωμία της Ηπείρου. Το 1856 έδωσε σε δύο τόμους τη γνωστή «Χρονογραφία της Ηπείρου» που αποτελεί τη πρώτη αξιόλογη ιστορία της Ηπείρου. Πέντε χρόνια αργότερα θα συγγράψει το Ηπειρωτικό γλωσσάριο, όπου αποθησαυρίζεται πλήθος αρχαίων ελληνικών λέξεων που πέρασαν στη διάλεκτο της Ηπείρου. Δυο χρόνια αργότερα, το 1863, θα εκδώσει στα Ιωάννινα το Παροιμιαστήριον. Για να θεωρηθεί ωστόσο «ο πολυγραφότερος» των Ηπειρωτών λογίων θα πρέπει να αναφέρουμε δεκάδες άλλα έργα, φιλολογικά, λαογραφικά μεταφράσεις κλπ, όπως την Ιστορία του Αλί Πασά, τη Συλλογή των δημοδών ασμάτων της Ηπείρου, την Πραγματεία περί Δωδώνης, την Μονογραφία περί φυλής των Σκιπιταρ, την Βιογραφική συλλογή λογίων της τουρκοκρατίας κλπ.

Ο Βασίλειος Ζώτος ο επιλεγόμενος Μολοσσός. Γεννήθηκε στη Δρόβιανη το 1837 και πέθανε σε πτωχοκομείο της Αθήνας το 1912. Αγωνιστής, με συμμετοχή στη Μεγάλη Κριτική Απελευθερωτική Επανάσταση του 1886. Πνευματικός άνθρωπος με πολλά εκδομένα και ανέκδοτα συγγράμματα ιστορικού, θρησκευτικού, πολιτικού και γεωγραφικού περιεχομένου. Περιηγήθηκε σχεδόν όλη τη Βαλκανική και έγραψε οδοιπορικά ολοκλήρου της περιοχής. Έχει εκδώσει συνολικά 21 βιβλία. Γενικός τίτλος των συγγραμμάτων του είναι «Ηπειρωτικές μελέτες», οι οποίες χρησίμευσαν ως σημείο αναφοράς για όλους τους μετέπειτα μελετητές της Ηπείρου. Έγραψε επίσης ένα «Λεξικόν των Αγίων Πάντων». Δεν εκδόθηκαν «Ιστορία της Ηπείρου», «Τοπογραφία της Ηπείρου» κλπ. Στα ανέκδοτα έργα του κατατάσσεται και μια γλωσσολογία των τεσσάρων διαλέκτων της αλβανικής γλώσσας (τσάμικης, λιάμπικης, τόσκικης και γκέγκικης). Στο τέλος συνοδεύεται με ένα ετυμολογικό λεξικό.

Στο Μολοσσό ανήκει επίσης, κατά το Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Ελευθερουδάκη, ένα αλφαβητάριο αλβανικής γλώσσας με ελληνικούς χαρακτήρες. (Βλεπ. Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Ελευθερουδάκη, τόμος 6, σελ. 276)

Ο Αθανάσιος Πετρίδης, (1830-1914) συγγραφέας του Μολοσσού. Το 1866 δημοσίευσε τη μελέτη, «Επιστάσιαι κριτικάι περί Δωδώνης». Έκδωσε την δική του εκδοχή του χρονικού της Δρόπολης με τίτλο «Χρονικόν Δρουπίδος». Στον Πετρίδη ανήκει επίσης το βιβλίο «Σύντομος γεωγραφική περιγραφή της Ηπείρου» και άλλα γραφτά στα περιοδικά «Πανδώρα», «Απόλλων» κλπ.

Δροβιανίτης είναι επίσης και ο **Νικόλαος Γ. Μυστακίδης** (1863-1930). Στο Μυστακίδη ανήκουν 45 διάφορες μελέτες με αντικείμενο την αρχαιολογία, την ιστορία, τα γράμματα και τη θρησκεία στην Ήπειρο. (Μια παρένθεση: Αφηγούνται στη Δρόβιανη πως μετά το θάνατο του Ν. Μυστακίδη στη Δρόβιανη, τα πρώτα

χρόνια μετά το 1930, το ογκώδες αρχείο του διασκορπίστηκε και «.. είχε γεμίσει ο τόπος χαρτιά γύρω στο σπίτι...» Για πολύ καιρό «τα δεφτέρια του χρησίμευαν για να τυλίγουν λουκούμια και ζαχαρωτά...»).

Μίνως Λάππας, Γεννήθηκε κι αυτός στη Δρόβιανη κατά το 1843. Σπούδασε στην Πάτρα και μετά στο Βερολίνο. Το πτυχίο Πανεπιστημίου πήρε στη Γενεύη και στην Αγγλία. Γυρίζοντας στην Ελλάδα διορίστηκε καθηγητής στην Κέρκυρα και αργότερα καθηγητής Ιστορίας και Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Εκδότης της εφημερίδας «Ανατολικός Αστήρ». Υπήρξε επίσης για πολλά χρόνια ανταποκριτής της εγκυρότερης τότε (μετά των «Τάϊμς») εφημερίδας του Λονδίνου «Εσπερινής Σημαιάς». Έγραψε άρθρα, επιφυλλίδες και πραγματείες υπό το ψευδώνυμο «Ραδάμανθους» Ήταν ο πολιτικός αρχηγός της επανάστασης των Ηπειρωτών του 1878 γνωστή ως η επανάσταση του Λυκουρσιού.

Ως Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας και όχι μόνο, προσέφερε πολλά στις μεταρρυθμίσεις του εξέχοντα Πρωθυπουργού Χαρίλαου Τρικούπη.

Θεμιστοκλής Μπαμίχας (1875-1930). Γεννήθηκε στο Δέλβινο. Εξελέγη Βουλευτής στην Τουρκική Βουλή και εκπροσώπησε επαξίως το συμπαγή ελληνικό πληθυσμό του Νομού Αργυροκάστρου. Μετά τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου αντιπροσώπευσε μαζί με τον Α. Καραπάνο την Β. Ήπειρο και υποστήριξε σθεναρά τα δικαιώματά της στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων.

Αντέγραψε με επιμέλεια και δημοσίευσε στο περιοδικό «Ηπειρωτικά Χρονικά» (έτος Ε', 1930, σελ 56-75) τον Κώδικα του Δελβίνου. Συνεπώς η διάσωσή του οφείλεται στο ενδιαφέρον του.

Οι Σπύρος Στράτης, Νικόλαος Σταύρος και Σπύρος Ρίζος, είναι οι ιδρυτές και χρηματοδότες της «Ακαδημίας του Δελβίνου» (1737 και συνεχώς).

Συμπερασματικά μπορεί να ειπωθεί ότι η παιδεία, τα γράμματα και οι πνευματικοί άνθρωποι στην Ήπειρο προηγούνται χρονικά του δυτικού ιδεολογήματος του Διαφωτισμού. Ταυτόχρονα συμπορεύεται μαζί του ως συγκοινωνούντα δοχεία διατηρώντας τα τοπικά τους χαρακτηριστικά. Όντας τα χαρακτηριστικά αυτά προϊόν της διαχρονικής παράδοσης, συνέβαλαν άμεσα στην εξειδίκευση της αποστολής της παιδείας και των γραμμάτων, που ήταν η απόχτηση της εθνικής ανεξαρτησίας. Προς εξυπηρέτηση της αυτογνωσίας και της εθνικής κοινωνικής ανασυγκρότησης, η παιδεία στην Ήπειρο δίνει έμφαση στο περιεχόμενο διδασκαλίας, στη γνώση και μελέτη του αρχαίου ελληνικού κόσμου, στη μελέτη της φιλοσοφίας (μέχρι και των νέων φιλοσοφικών ρευμάτων), στις φυσικές επιστήμες. Η γλώσσα της παιδείας αυτής ήταν η δημοτική.

Η προσπάθεια άρθρωσης προσωπικού λόγου και προβληματισμού απόχτησε στα Γιάννενα την αξία σύγκρισης μεταξύ των λογίων και την τάση επέκτασης μεταξύ των ευρύτερων στρωμάτων. Για πρώτη φορά εμφανίζονται ειδικεύσεις μεταξύ των εκπαιδευτικών. Πολλοί από τους δάσκαλους του Γένους, ήταν συγγραφείς, επιστήμονες και διανοούμενοι ευρωπαϊκού βεληνεκούς, οι οποίοι αναμίχτηκαν άμεσα στις επαναστατικές κινητοποιήσεις.

Το νέο αυτό κοινωνικό σύστημα στηρίζονταν στη σύζευξη της τοπικής παράδοσης με τα επιτεύγματα της Δύσης με διακομιστές τις ελληνικές παροικίες μεταναστών και τα νέα πρότυπα οικονομικής οργάνωσης και ανάπτυξης, που ήταν κυρίως το εμπόριο. Οι τελευταίοι αποτέλεσαν το βασικό ιστό, όπου στηρίχτηκε η οικονομική και πνευματική πρόοδος της Ηπείρου και της Ελλάδας.

